

[8, 141]. Зворушливість образу, передану в “голосіні за колосками”, підсилено метафоричними епітетами: “Ой горенько! Косо моя! Косо моя *золотая*... Ой лишенько! Кресо моя! Кресо моя *молодая*” [8, 142], “Потім поникне краса моя *бідная*, ляже додолу сама” [8, 142].

А. Ткаченко стверджує, що “досить частим у художніх текстах є використання епітетів-характеристик” [7, 249], вживання котрих знаходимо і в поемі Лесі Українки: “На цілу довгу мить тобі я буду *вірна*, хвилину буду я *ласкава і покїрна*, а зраду потоплю” [8, 92], “Вона *свавільна*, любить злузувати, але мені дарма” [8, 122], “Дурний Лукаш, що проміняв на тебе; бо то було таке *покїрне, добре*, хоч до рани прикладай” [8, 166]; “Нехай його покине! Нехай до мене зрине! Виплинь же, *мила*” [8, 92], “Хвильку! Хвилиночку! Мить одну, *рідная!*” [8, 142].

Змальована за допомогою епітетів демоносила засвідчує виразну амбівалентність демонологічних образів. Для демонстрації хтонічних образів *русалки, мавки*, як і інших, письменниця звертається то до традиційних фольклорних епітетів, то до епітетів-характеристик, використовуючи їх для підсилення образності, для підтвердження позитивних конотацій, що збереглися під впливом язичницьких уявлень про нечисту силу, яка не лише шкодила, але й допомагала людині, то сама творить відповідні тропи, залишивши нам неперевершені індивідуально-авторські поетичні новотвори.

Список використаних джерел

1. Їм промовляти душа моя буде: “Лісова пісня” Лесі Українки та її інтерпретації / Упоряд. В. Агеєва. – К.: Факт, 2002. – 224 с.
2. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром’як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с.
3. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша: Монографія. – К.: Сталь, 2006. – 304 с.
4. Нечуй – Левицький І. Світогляд українського народу. – К.: Обереги, 2003. – 144 с.
5. Релігієзнавчий словник / Ред. А. Колодний, Б. Лобовик. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
6. Словник української мови: В 11 т. / за ред. І. К. Білодіда і ін. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
7. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2003. – 448 с.
8. Українка Л. Вірші та поеми. – К.: Велес, 2008. – 296 с.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню епітетів на означення демонолексики у “Лісовій пісні” Лесі Українки. В ході аналізу виявлено як постійні, так і індивідуально-авторські епітетні структури, що засвідчують амбівалентність демонологічних образів.

Ключові слова: епітет, традиційний, авторський, демонологія.

Summary. The article deals with the topic problem of epithets in “The Forest Song” by Lesya Ukrainka. The work gives the analysis of the demonic group of lexics, discovered constant and individual-author’s composition, it certifies ambivalence demonic image.

Key words: epithet, traditional, author’s, demonology.

УДК 811.161.2

Вільчинська Т.П.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ САКРАЛЬНО-ХТОНІЧНОГО У ПОЕТИЧНІЙ МОВІ Б.-І. АНТОНІЧА (НА ПРИКЛАДІ КОНЦЕПТУ-ОБРАЗУ “РУСАЛКА”)

Релігійно-філософська лірика Б.-І. Антонича, будучи вершинним явищем української поезії ХХ ст., актуалізує багато дослідницьких проблем. Коли на початку 60-х років майже одночасно з дебютами поетів-шістдесятників на сторінках періодичних видань після майже тридцятирічного замовчування почали з’являтися перші публікації поезій Б.-І. Антонича, вони вразили не тільки читачів, але й критиків. Останніх тим, що до них важко було підступитися: той критичний інструментарій, який використовувався при аналізі тогочасних літературних фактів, тут не спрацьовував. Натомість як читачі були зачаровані яскравою образністю, незвичною поетичною мовою, цілісністю поетового світосприйняття і т. ін.

Значною мірою інтерес до поетичної спадщини Б.-І. Антонича зумовлений тлумаченням у ній такої наріжної категорії, як сакральне. Ключові образи поета, що відбивають структуру його релігійного світобачення, органічно виростають з архетипів колективної підсвідомості. Ці образи разом із тими, що виникли в поетичній уяві автора і були породжені або реально пережитим, або тим, що зв'язувало поета з культурним періодом, у межах якого він жив і творив, формують цілісний художній світ Антонича. Відповідно концептуалізовані в мові, вони репрезентують концептосферу релігійного сакрального. Специфіка означеної концептосфери полягає в тому, що в ній через відповідні сакральні концепти найбільшою мірою виявляють себе, причому в досить-таки розмежованому вигляді, як дохристиянські, так і християнські етнічні уявлення.

Занурюючись своїм корінням у міфологічний світ давнього народного світосприймання, мова зберегла для нас багато по-справжньому неперевершених зразків етносимволіки. Етносимволіка слова, тісно переплітаючись з етносимволікою позначуваної ним реальності, стає основою становлення особливих концептуальних мовних одиниць – етнокультурних концептів, або знаків етнокультури [3, 3]. Зауважимо, що у сучасній лінгвокогнітивістиці усталилися певні уявлення про концепти (О. Кубрякова, Р. Фрумкіна, Ю. Степанов, А. Вежбицька, В. Жайворонок, О. Селіванова, В. Кононенко та ін.). Останнім часом багато визначень набули конкретизації через акцентування саме етнічного компонента (С. Воркачов, Н. Слухай, Т. Булигіна, О. Шмельов, І. Голубовська й ін.). Так, наприклад, з'явилися визначення концепту як “одиниці колективного знання, яка має мовне вираження і позначена етнокультурною специфікою” [2, 70]. Тобто сформувалися уявлення про концепти як ментальні одиниці, що “відбивають етнічне світобачення, маркують етнічну мовну картину світу, є цеглинкою того “дому буття” (метафора М. Хайдеггера), який кожним етносом вибудовується в неозорих просторах світу – космосу” [9, 10]. Саме такі концепти виступають маніфестантами сакральної мови, яскравим зразком якої є поетична спадщина Б.-І. Антонича.

Зважаючи на це, дослідження етнокультурних концептів, семантика яких має зазвичай глибинні етнокультурні нашарування, вважаємо актуальним. Здебільшого подібні концепти є константами національних культур, що завжди живляться з невичерпних народних джерел. Предметом аналізу в статті став один із таких концептів, константа української культури – концепт-образ “русалка”, матеріалом дослідження послужила поетична творчість Б.-І. Антонича, передусім вірш “Молитва за душі топільниць” [1, 188]. Незважаючи на те, що образ русалки поширений у усіх східних слов'ян, проте він, за словами Н. Слухай, “став насамперед етнічним символом української демонології” [9, 69]. Як виразник ідей, властивих національній самосвідомості, Б.-І. Антонич створює переконливий амбівалентний образ цього демоноперсонажа у книжці “Зелена євангелія”, суцільно підкореній ідеї пантеїстичного тлумачення природи. Саме ця книжка, за словами М. Новикової, “перетворить Антонича з поета талановитого, але цілком порівняного з іншими “співцями Карпат”, на унікального візіонера язичництва. Реставратора найглибших надр української, загальнослов'янської, ба навіть індоєвропейської міфосвідомості” [6, 302].

Репрезентований у поетичній спадщині Б.-І. Антонича концепт-образ “русалка” викликає всебічний інтерес у плані його номінування, семантики і конотацій, реалізації дистрибутивних і дериваційних потенцій лексем-вербалізаторів аналізованого концепту та ін.

Русалка належить до яскравих образів української, як і слов'янської, демонології. Загальномовна концептуалізація засвідчує полісемантичність і амбівалентність образу, об'єктивуючи певні стереотипи, що склалися у міфопоетичній картині світу українського етносу. У слов'янській міфології русалки кваліфікуються як “істоти, зазвичай зловісні, в яких перетворюються померлі дівчата, переважно утоплениці” [4, 390]. Відтак, русалок у міфопоетичній традиції зображають по-різному: і як богинь, що живуть у чудових кришталевих палацах, і як небезпечних істот, оберегом від яких були хрест і полин. “Русалки гарні, співучі й веселі, але разом з тим і небезпечні, шкідливі задля людей, як і вода, пишна своєю красою і живучою силою, часом робить людям багато шкоди” [5, 81]. До речі, за однією з етимологічних версій, слово *русалка* пов'язують із лексемою *русло* [10, 520]. У дохристиянських віруваннях русалка – “водяне божество в образі гарної дівчини з довгими розпущеними косами й риб'ячим хвостом; водяна німфа” [3, 512].

До загальномовних вербалізаторів відповідного концепту належать такі лексеми, як: *русалка, мавка, нявка, купалка, водяниця, лоскитниця, лоскотуха, жартівниця, болотниця* та ін. Одне із цитованих у статті джерел фіксує передусім найменування: *русалка, купалка, водяниця, лоскотуха* [4, 390]. Акцентуація уваги саме на такій інтерпретації цього демонологічного персонажа, яка помітно обмежує його характеристики, знаходить собі підтвердження і в Б.-І. Антонича. Основними номінантами, які значною мірою визначають специфіку концепту-образу “русалка”, є “*топільниці*”, “*танечниці підводні*”. Досить часто назви сигналізують про відповідне ставлення носіїв мови до демонологічного персонажа. Прикладами подібних номінацій

у досліджуваній авторській картині світу є: “любки”, “жертви”, “наші давні сестри”, “нещасливі душі”. Привертає увагу також табуїстично описова назва, до складу якої входить вказівний займенник, – “ті, що нас поїли дурманом любовним”. Зауважимо, що наявність численних найменувань якраз і пов’язана із табуванням імені, зумовленим страхом вимовити його, щоб не накликати демона [7, 52].

Зважаючи на обмеженість текстового матеріалу, номінації аналізованого концепту-образу виступають основними виразниками його семантики. У поетичній картині світу Антонича об’єктивуються передусім уявлення про дівчат-спокусниць (“любок”), які, ставши жертвами зраженого кохання, закінчують життя самогубством, перетворившись по смерті в “топільниць” – русалок. Виходячи з подібної авторської інтерпретації, в інтенціональному полі досліджуваного концепту-образу окреслюємо такі індивідуальні смисли, як-от: “ті, що асоціюються із спокусницями” (“ті, що нас поїли дурманом любовним”); “ті, що стали жертвами кохання” (“за наших жертв молимося”); “ті, що викликають співчуття” (“нещасливі душі”); “ті, що живуть у водоймах” (“танечниці підводні... дельфінів обіймають мертвими руками”); “ті, що, як і усе в цьому світі, перебувають у власті Бога – прадавнього Бога космології” (“О Ти, що стелиш море зорями і мохом, у небо не бери дівчат з цвітучих мушель, зішли найбільшу ласку – забуття усього, в коралі заміни топільниць білі душі!” [1, 188]) і, очевидно, “ті, що є виразниками найдавнішої демонології” (“наші давні сестри”). Щодо останнього імені, зауважимо про відому у слов’янській міфопоетичній традиції називати русалок, мавок, навок сестрами, наприклад у болгар [8, 352].

Аналіз семантики концепту-образу “русалка” підтверджує його амбівалентну природу, засвідчену відповідними конотаціями. З одного боку, експлікуються конотації підступності, спокусництва (“ті, що нас поїли дурманом любовним”), а з іншого – співчуття, співпереживання (“за наших жертв молимося, нещасливі душі!”). Причому, специфіку концептуалізованого демонологічного образу визначає перевага саме позитивних конотацій, лінгвальними виразниками яких у тексті є епітети: “нещасливі душі”, “білі душі”; метафоричні парафрази: “дівчата з цвітучих мушель”; порівняння: “любок міняли, мов квітчасті мушлі” та ін. мовностилістичні засоби. Позитивне ставлення до русалок об’єктивується також у номінаціях із займенниковим компонентом – “наші”: “наші жертви”, “наші давні сестри”.

Уявлення про русалок як демоносилу імплікується в тексті, завдяки символізації місяця: у міфології місяць – сонце для русалок, в Антонича – “шлюбний перстень” (“На дні слизький і мокрий місяць – шлюбний перстень” [1, 188]); сонця (“І сонце тут холодне, мов загаслий камінь” [1, 188]). Поет наголошує на зв’язку “топільниць” з язичницькими праджерелами: “Танечниці підводні, наші давні сестри, дельфінів обіймають мертвими руками” [1, 188]. Для русалок він просить “найбільшу ласку – забуття” у Бога космології.

Про когнітивну багатогранність концепту-образу “русалка”, реалізованого у поетичній мові, свідчать сполучувальні властивості його вербалізаторів, репрезентовані насамперед на рівні номінацій. Більшість найменувань представлені атрибутивними або двокомпонентними (“танечниці підводні”), або трикомпонентними (“наші давні сестри”) синтагмами. Деякі з атрибутивних словосполук містять вказівку на якусь характеристичну ознаку цього демоноперсонажа: “мертві руки”, “білі душі”. Привертає увагу в плані реалізації сполучувальних властивостей табуїстична індивідуально-авторська описова назва, побудована за типом складнопідрядного займенниково-означального речення: “ті, що нас поїли дурманом любовним”. Поєднання номінантів концепту із дієсловами засвідчує персоніфікованість відповідного демонологічного образу: “танечниці підводні дельфінів обіймають”. Об’єктивуються у досліджуваному тексті також порівняльні конструкції на зразок: “любок міняли, мов квітчасті мушлі”, у тому числі парафрастичного типу: “місяць – шлюбний перстень”.

Відсутність у творчості вербалізатора концепту-образу “русалка”, вираженого аналогічним іменником, не дозволяє простежити словотвірні особливості цього імені. Про виявлені назви можна стверджувати, що це зразки семантичної деривації.

Проведені спостереження дозволяють зробити висновок, що, незважаючи на порівняно низьку частотність реалізації досліджуваного концепту у поетичній творчості Антонича, він втілює яскравий, багатогранний образ народної демонології, який зазнав помітної авторської інтерпретації. Індивідуальні смисли в структурі концепту-образу “русалка” у мовно-концептуальній картині світу Б.-І. Антонича помітно корелюють із тими, що характеризують відповідне поняття як у слов’янській міфопоетичній традиції загалом, так і в українській етнокультурі зокрема. Аксиологічна амбівалентність, з одного боку, виявляється в уявленнях про русалку як підступну спокусницю, а з іншого – як “жертву”, “нашу давню сестру”, “нещасливу душу”. Загалом тлумачення образу русалки Б.-І. Антоничем засвідчує певну трансформацію міфопоетичних уявлень про цей демонологічний образ, підтверджуючи появу в українській літературі ХХ ст. поета з виразним індивідуальним обличчям, творця власного символічного міфосвіту.

Список використаних джерел

1. Антонич Б.-І. Велика гармонія (Модерністична поезія ХХст.) / упоряд., передм., прим. Д.В. Павличка. – К.: Веселка, 2003. – 350 с.
2. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. – 2001. – №1. – С. 64-72.
3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
4. Мифы народов мира: энциклопедия: в 2 т. / гл. ред. С.А. Токарев. – М.: Сов. энцикл., 1992. – Т. 2. – 719 с.
5. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. – 2-е вид. – К.: Обереги, 2003. – 144 с.
6. Новикова М. Міфи та місія. – К.: Дух і література, 2005. – 432 с.
7. Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / Н.И. Толстой (отв. ред.). – М.: Международные отношения, 1999. – Т. 2. – 697 с.
8. Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / Н.И. Толстой (отв. ред.). – М.: Международные отношения, 2004. – Т. 3. – 699 с.
9. Слухай Н.В. Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології. – К.: Київський університет, 2005. – 167с.
10. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. – 2-е изд. – М.: Прогресс, 1987. – Т. 3. – 831с.

Анотація. Стаття присвячена аналізу концепту-образу “русалка” – однієї із сакральнотонічних етнокультурних величин у поезиї Б.-І. Антонича. Виявлено основні концептуальні смисли та оцінку маркованість досліджуваної структури.

Ключові слова: концепт-образ, концептуальний смисл, сакральний, конотація, поетична мова.

Summary. The article deals with the analysis of “mermaid” concept-image as one of the sacral-demoniacal and ethno-cultural values in the poetry by B.-I. Antonych. The basic conceptual senses are found out and the valuation marking of the explored structure.

Key words: concept-image, conceptual sense, sacral, connotation, poetic language.

УДК 801:021.411

Вірченко Т.І.

МЕТОДИКИ АНАЛІЗУ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Сучасний розвиток науки і літературознавства в тому числі висуває перед теоретиками та істориками літератури низку завдань. Вони зумовлені двома факторами. По-перше, “у відповідь на очікуване запитання: “який метод є найкращим, який обрати?”” [7, 37], поки що відповіддю залишається запитання, хоча методологія дослідження є фундаментом наукового пошуку. По-друге, “література як інституція, як суспільна практика докорінно змінила свої функції та завдання”. Логічно, що формулювання цих завдань зводиться до “оновлення наукового інструментарію, коригування підходів та поглядів науковців на об’єкт дослідження” [10, 169]. Реалізувати ці завдання можна послуговуючись настановами Л. Білецького, які залишаються актуальними й нині. Так, спочатку слід “на перше місце висунути наукові ідеї та методологічні принципи українських учених, з’ясувати їх значення не лише в українській науці, але взагалі, й цим дати зрозуміти молодим ученим, що перш ніж наслідувати західноєвропейські ідеї, треба конче заглянути в нашу наукову скарбницю” [10, 101]. Крім цього, літературознавець окреслив два етапи наукової творчості вченого: “1) інтуїтивне відкриття нових обріїв у тій ділянці науки, в якій він працює, і 2) методологічного обґрунтування цих нових винайдень, щоб вони зі свого захованого стану <...> перейшли до конкретного життя, до об’єктивного існування, приступного для широких кіл учених і суспільства” [10, 102]. Дане наукове дослідження і є виконанням цього другого етапу. Для його повноцінної реалізації слід звернутися до “знань, нагромаджених, зокрема, історією мови, історією матеріальної культури, психологією тощо. Без таких знань